

Újhartyáni képeskönyv

Újhartyáni képeskönyv

Újhartyán
2006

Szerkesztette:
Varga László

A könyv megjelenését támogatta:

Fő támogató:
Informatikai és Hírközlési Minisztérium

Támogatók:
DSN Nutritional Products Hungary Kft.
Csapó Sándor és családja
Cserna András és családja
Lauter Attila és családja
Manger Henrik és családja
NISSHO Hungary Kft.
Göndör Gábor és családja
Molinsoft COMPUTER Szaküzlet, Szerviz

Kiadja:
Újhartyán Község Önkormányzata

ISBN 963 229 607 9

Készült: Schulcz Kft., Dabas

Köszöntő

„Minden fának akkora a gyökérzete, mint a lombozata. A gyökérzet nem látszik, az a mi múltunk, de ha ezt a gyökérzetet elvagdossuk, a fa kidől. Tehát nekünk nagyon fontos kötelességünk a történelmet ismerni” – mondta Nemeskürty tanár úr. Ezzel a könyvvel – melynek Újhartyáni Képeskönyv címet adtunk – tisztelgünk múltunk, őseink, történelmünk előtt.

Hétszázharminc éve, 1276-ban említik először oklevélben településünket, atyáink pedig 230 éve szentelték fel templomunkat. Könyvünkkel e kettős jubileum évét is szeretnénk ünnepibbé tenni.

Van még egy örökre megőrzendő dátumunk: 1764. Ekkor telepedtek le itt, ezen a történelem viharaiiban elnéptelenedő helyen sváb őseink, eresztettek mély gyökereket, hogy aztán - máig ható módon, az egymást követő generációknak követendő mintát adva - rövid idő alatt felvirágoztassák falunkat. A tűnő idő foszló emlékei közé természetsszerűleg a hőskorból csak egy-két tárgyi emlék kerülhet be, képiek mintegy száz év óta. Képeskönyvünkkel – mely a fotográfia kezdetétől az ötvenes évekig tárja eléink falunk egykor volt mindennapi életének állóképpé merevült pillanatait - rájuk, a múltó idők rostáján áthulló, de szellemüket itt hagyó ősapáinkra, -anyáinkra is emlékezünk.

Miközben a ma élő utódok lapozgatják, forgatják az Újhartyáni Képeskönyvet, látni fogják, hogy milyen gyorsan válik múlttá, emlékké az ember. És az emlékek is milyen gyorsan elhalványulnak. Sok esetben már csak egy-két embert ismertek a képet adományozók, és bizony sok emberről nem is tudtuk megállapítani, ki is volt valójában.

E könyvben találnak néhány üres oldalt is. Azt kérjük, ide helyezték el a család számára legkedvesebb mai képeket – hiszen a maiak is (sajnos) egy emberöltő alatt emlékké válnak: harminc-negyven év múlva unokáik, déd- és ükunokáik e képekről tudják felidézni az ősök – a ma élők – arcát.

A képeskönyv utolsó fejezete a mai Újhartyánt ábrázolja. Nem – mint a korábbi fejezetek – a ma mindennapjait (azt majd gyerekeink, unokáink gyűjtik össze a most még üres oldalakon), hanem annak csak kereteit.

Járja át a könyvet lapozgató érdeklődőt az a jóérzés, öröm, ami a képeskönyv összeállításában résztvevőket is átjárta a munka folyamán: hiszem, hogy ennél szebbet nem is kívánhatok Önöknek.

Ajánlom ezt a képeskönyvet apáink, anyáink emlékének, minden hajdan volt és mai újhartyáni polgártársamnak, rokonaiknak, barátainak – éljenek bárhol a világban!

Újhartyán, 2005. adventjében

Manger Henrik
polgármester

Begrüßung

„Jeder Baum hat so großes Wurzelwerk wie sein Laub. Das Wurzelwerk ist nicht sichtbar, es ist unsere Vergangenheit, aber wenn man die Wurzeln durchschneidet, stürzt der Baum um. Deshalb ist es unsere wichtige Pflicht, die Geschichte zu kennen.“ – hat Herr Professor Nemeskürty gesagt. Mit diesem Buch – dem wir den Titel Bilderbuch von Neuhartin gegeben haben – salutieren wir vor unserer Vergangenheit, unseren Ahnen und unserer Geschichte.

Vor 730 Jahren, im Jahre 1276 wird unsere Siedlung zum ersten Mal in den Urkunden erwähnt, unsere Väter haben die Kirche vor 230 Jahren geweiht. Mit diesem Buch möchten wir dieses doppelte Jubiläum noch feierlicher machen.

Wir haben noch ein Datum, das wir immer in der Erinnerung aufbewahren müssen: 1764. In diesem Jahr siedelten sich unsere schwäbischen Ahnen hier, in diesem durch den Stürmen der Geschichte verwüsteten Gebiet an, haben tiefe Wurzeln gefasst und dann haben sie – für die kommenden Generationen ein ewiges Musterbeispiel gebend – in kurzer Zeit unser Dorf aufblühen lassen. Unter den verschlissenen Andenken der vergehenden Zeit findet man heute natürlich nur wenige sachliche Andenken aus dieser frühen Epoche, Bilder auch erst seit hundert Jahren. Mit unserem Bilderbuch – das die Momente des ehemaligen Alltagslebens unseres Dorfes von den Anfängen der Photographie bis zu den fünfziger Jahren vorstellt – erinnern wir uns auf unsere Väter und Mütter, die unter den Schatten der Vergangenheit schon versunken aber in ihrem Geist unter uns geblieben sind.

Während die heute lebende Nachkommenschaft das Bilderbuch von Neuhartin blättert, wird sie sehen, wie schnell der Mensch zur Vergangenheit, zur Erinnerung wird. Die Erinnerungen verbleichen auch so schnell. Die Spender der Bilder dieses Buches konnten oft auch nur noch einen oder zwei Menschen auf den Bildern erkennen, und über viele konnten wir nicht mehr bestimmen, wer sie waren.

In dem Buch finden Sie auch einige leere Seiten. Wir bitten Sie, die heutigen schönen Bilder der Familie auf diese Seiten zu legen, weil auch die heute Lebenden (leider) schnell zur Vergangenheit werden: nach 30-40 Jahren können ihre Großkel und Urenkel auch nur nach diesen Bildern die Gesichter der heute Lebenden wachrufen.

Das letzte Kapitel des Bilderbuches stellt uns das heutige Neuhartin vor. Im Gegenteil zu den anderen Kapiteln nicht die Alltage des Dorfes (das wird die Aufgabe unserer Kinder und Enkelkinder sein, diese Bilder zu sammeln), sondern nur die Rahmen dieser Alltage.

Das Wohlgefühl, die Freude sollen den Leser durchfahren, die auch die Hersteller während der Arbeit durchfahren haben. Ich glaube, dass ich Ihnen schöneres nicht wünschen kann.

Dieses Buch widme ich dem Andenken unserer Väter und Mütter, allen ehemaligen und heutigen Neuhartiner Mitbürgern, ihren Verwandten und Freunden, wo sie immer in dieser Welt leben.

Neuhartin, am Advent 2005

Henrik Manger
Bürgermeister

Foreword

„Every tree has as deep roots as big its leaves are. The roots are not visible, this is our past, but if we cut the roots, the tree falls. So it is our responsibility to know our history.”- said Professor Mr. Nemeskürti. We are paying our respects to our past, ancestors and history with this book, the title of which is Pictures of Újhartyán.

The settlement was referred first in a document 730 years ago in 1276, and our fathers consecrated our church 230 years ago. The purpose of this book is to make the year of double anniversary even more festive. We have one more date to be remembered forever: 1764. Our Suabian ancestors settled down and took root here in this place devastated in the thunders of history, in order to make the village prosper in a short time and to set a good example to be followed by the succeeding generations. Only a couple of material remains can get into the perishing records of past ages in the form of pictures of the last hundred years. This book of pictures, which shows us the moments of the everyday life of our village from the beginning of the photography till the 1950s', tend to serve as a remembrance of our ancestors, who left their spirits with us.

The descendants turning over the pages of this book, Pictures of Újhartyán will see how fast people become past memories and remains and how fast the past ages fade away. In many cases the people who gave us the photographs knew only one or two people in the pictures and we could not find out in many cases, who those people were in these photographs.

There are some empty pages in the book. We would like to ask you to place some nice contemporary photos of your family there, since these photos will (unfortunately) become memories as well in a lifetime: after 30-40 years our grand children, great-grandchildren and great-great grandchildren will be able to recall the faces of their ancestors – the people of today – with the help of these photographs.

The last chapter of the book illustrates the contemporary Újhartyán. It does not show the everyday life of the village – like previous chapters – (it will be collected by our children and grandchildren in the empty pages), but rather the frames of it.

We wish this book gives you the same joy and decency what the creators felt during the work on it: I truly believe, that I can not wish you more than that.

I would like to dedicate this book to the memory of our fathers and mothers, to all of my fellow citizens of Újhartyán, to their relatives, friends – no matter where in the world they live!

Újhartyán, Advent, 2005

Henrik Manger
Mayor

Történelmi áttekintés

Újhartyán első írásos említése 730 évvel ezelőtről, 1276-ból származik. 1276. május 20. napján V. Ince pápa Lateránban kiadott bullája tesz említést Hartyán faluról „villa Harquian” néven. A bullával a falu határából egy részt V. Ince pápa annak a nyulak-szigeti (a mai Margitsziget) apácakolostornak adományozott, amelyben pár évvel korábban bekövetkezett haláláig második honalapító királyunk, IV Béla lánya, árpádházi Szent Margit is apácaként szolgált. Más, később keletkezett korabeli oklevelekben ezt követően már több alkalommal is találkozhatunk a falu különböző névváltozataival, mint pl. Horkián, Harkián stb.

A falu története tehát – ha az első írásos említést tekintjük Újhartyán születésnapjának – 730 éve kezdődött, területe azonban már jóval korábban is lakott volt, elegendő itt csak a vatyai kultúrára utalni. Az oklevelekben fellelhető különböző névváltozatok arra engednek következtetni, hogy a község területe Magyarország törzsi-nemzetségi szerveződésének korszakában a Horka nemzetség szállásterülete lehetett. (Minderről az érdeklődő részletesen olvashat a kiváló pedagógus, iskolaigazgatónak, Kökényesi Imrének (1920 – 1993.) Újhartyánról szóló monográfiájában.)

A XIII. század végére egy kisbirtokos család telepedett meg itt, és a falvat környező földek ezen család birtokát képezték. Nem dönthető el egyértelműen, hogy a falu kapta-e nevét a földbirtokos Hartyáni családról vagy pedig a család vette fel a birtokát képező település nevét. A korabeli szokások mindkét lehetőséget alátámasztják. Mindenesetre az első ilyen néven említett kisbirtokos Hartyáni Márton volt, akit és akinek leszármazottait az oklevelek Martinus de Harkyan, Harthyan-i Hartyány néven említenek. A Hartyáni család utolsó tagja Hartyáni János 1644-ben hunyt el.

A török hódoltság (1541-1686) kezdeti korszakát a falu sikerrel élte túl. A pusztulás, a falu elnéptelenedése a 15 éves háború következménye volt, amelynek során a települést a környező falvakkal együtt az itt átvonuló seregek többször is feldúlták, a lakosságot felkoncolták vagy elhurcolták. A falu pusztulását Hartyáni János – aki ekkor Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja volt – 1597-ben jelentette. A kevés szerencsés túlélő, aki el tudott menekülni, nem tért többé vissza, hanem a környező mezővárosokba, Kecskemétre, Ceglédre, Nagykörösrre költözött, melyek ezekben a zűrzavaros időszakokban is viszonylagos biztonságot nyújtottak, mert a hódítóknak is szükségük volt a mezővárosok adójára.

Az 1627-ben a budai pasa által készített adóösszeírás Hartyán faluban egyetlen házat sem talált. Ezzel lezárult a község történetének első fejezete. A falu innentől mintegy 140 évig lakatlan „Pusztahartyán” (deserta Hartyán vagy praedy Hartyán). A területét azok a környező községek vagy városok bérelték, amelyeket kisebb-nagyobb mértékben de megkímélt a háborús pusztítás.

A török kiűzése – amely 1684-ben kezdődött, Buda 1686. szeptember 2-i visszafoglalásával érte el a legnagyobb sikerét, és az 1699-es karlócai békével ért véget – nem hozta meg a község automatikus újra benépesülését. Elszórt betelepülések az 1718 és 1764 közötti úgynevezett spontán inpopuláció korszaka alatt is előfordultak, azonban a legjelentősebb lökést a falu újjászületéséhez, a község szervezett betelepítése adta meg. Erre a középkori település helyétől mintegy 1 km-re északra került sor.

A falu szervezett benépesítése I. gróf Grassalkovich Antal nevéhez fűződik. A Grassalkovich-család horvát származású nemesi család volt, amely Mária Teréziától kapta a grófi címet 1743-ban. A család első jelentős birtokszerzése Gödöllő – a híres gödöllői Grassalkovich-kastély a magyarországi barokk stílusú építészet egyik remeke, később Erzsébet királyné (Sissi) kedvenc magyarországi tartózkodási helye - volt. A család fokozatosan terjesztette ki birtokait Soroksár, Kakucs, Vecsés és Újhartyán területére is.

I. gróf Grassalkovich Antal 1764. február 20-án saját kezűleg írta meg telepítési hirdetményét, amely ma is megtalálható az Országos levéltárban őrzött történelmi iratok között. A felhívás nyomán az első telepesek a rákövetkező évben, 1765-ben jelentek meg a faluban, akiket a sári (Sári ma Gyónnal együtt Dabas város része) plébánia anyakönyvei „ex Hartian” megjelöléssel illetnek. (Újhartyánnak 1779 óta van önálló anyakönyvvezetése; a hartyáni plébánia alapító okirata fellelhető könyvünkben) Az első telepesek nagyjából németek, kisebb mértékben magyarok és szlovákok voltak. I. gróf Grassalkovich Antal 1771-ben bekövetkezett halála után a betelepítést özvegye, Klobusiczy Teréz folytatta és fejezte be.

A telepítés gyors sikerét jelzi, hogy alig tíz évvel az első szervezeten érkező telepesek megjelenése után, 1776-ban már megépült a község római katolikus temploma, ami a megmaradás zálogát jelentette. 1780-ra a község a Grassalkovich uradalom legnagyobb települése lett.

Annak ellenére, hogy I. gróf Grassalkovich Antal telepítési hirdetményét Ausztriába és a Német Birodalom több pontjára is eljuttatták, az Újhartyánba érkező telepesek túlnyomó többsége nem közvetlenül valamelyik német tartományból érkezett. E tekintetben a község – Scheiling Péternek az újhartyáni lakosok származásáról írt tanulmánya szerint – úgynevezett „másodlagos településnek” vagy „leánytelepülésnek” tekinthető, amely népességét a más Pest környéki helyiségekből – elsősorban Soroksárról majd Dunaharasztriból, Taksonyból, kisebb részben Szigetszentmártonból és környékéről – érkező, onnét továbbvándorolt és Újhartyánban letelepedett németiségből nyerte. A lakosság eredetének pontos meghatározását az is megnehezíti, hogy sokan az első telepesek közül később elvándoroltak, máshol telepedtek meg és helyükre új telepesek jöttek, így a betelepülés 40-50 évig is eltartott. Az elvándoroltak között is voltak akik, vagy akiknek az utódai később újra visszatértek.

Nem nyújt támpontot a lakosság eredetének meghatározásához az a tény sem, hogy Újhartyán lakosságának, a magyarországi német kisebbséghez hasonlóan a népszerű, általánosan használt elnevezése „sváb”. Bár a legtöbb telepes valóban a délnémet bajorországi és baden-württembergi (svábföldi) területekről érkezett, a sváb elnevezés nem elsősorban a származásukra utal. A név eredete visszanyúlik a középkori német – és magyar – jogtörténeti gyökerekhez. A középkori szokások még nem annyira a vérségi származás alapján szelektálták az egyes községek, városok és tartományok lakosságát, hanem az általuk használt jog szerint. A középkorban a Német Birodalomban sem létezett egységes jogrend, a jogrendszer horizontálisan és vertikálisan is tagolt volt, léteztek külön városi, tartományi jogok – sőt falusi jog is – valamint hűbéri jog. Ezek különböző jogcsaládokat alkottak és terjedtek el Közép- és Kelet-Európában, így Magyarországon is. Ezen német jogcsaládok közül a legjelentősebbek a szász jog alapjául szolgáló úgynevezett Szásztükör (szász jogkönyv), a frank jog alapjául szolgáló Franktükör és a sváb jog alapjául szolgáló Svábtükör voltak. Az egyes területekre vándorolt családokat pedig még a XVIII. században is az alapján különböztették meg és illették összefoglaló névvel, hogy milyen (szokás)jogot használt. Így kapták az Erdélybe (Brassó, Nagyszében) és a Szepességbe (Lőcse, Késmárk) települt németek a „szász” elnevezést, holott az ő szász eredetük is erősen vitatott, míg a Pest környékére valamint Tolnába és Baranyába települt németeken a sváb elnevezés ragadt rajta, pedig –mint láthattuk - származásuk nem feltétlenül felelt meg elnevezésüknek, bár természetesen „igazi” svábok is voltak köztük.

Újhartyán lakossága tehát nem egyetlen lendülettel egy pontosan meghatározható németországi területről települt be, ezenkívül voltak köztük magyarok és szlovákok is, azonban pár évtized alatt dominánssá vált a község német jellege, a más nemzetiségűek fokozatosan kiszorultak, vagy inkább beolvadtak a – nevezzük most már így – sváb többségbe. Ez a jellegzetesség a mai napig megmaradt, ami a kívülálló számára nem csupán akkor lesz egyértelmű, ha megismerkedik a község kultúrájával és hagyományaival, elég ha felüti például az újhartyáni telefonkönyvet, ahol a leggyakrabban előforduló nevek – Fajth, Kaldenecker, Lauter, Schenk, Surman, Svébis stb., ez utóbbi (Schwäbisch) egyenesen svábot jelent – mind a német származásra utalnak.

A község fejlődése ezt követően az 1800-as évek első harmadától kezdve együtt halad az ország és ezen belül Pest-Pilis-Kiskun-Solt vármegye, később Pest megye fejlődésével. A községben 1833-ban megépült az első, egy tanteremből álló iskola (oktatás 1781-től van). Bár az akkori település mai szemmel nézve szegényesnek tűnhet és az országot sújtó történelmi viharok mellett a dualizmus korának gazdasági válságai is érintették, a lakosság szorgalmának és kitartásának köszönhetően Újhartyán fokozatosan gyarapodott és a XIX. század végére a környékbeli településekhez képest kifejezetten jómódú községnek számított. Újhartyáni gazdák kezén volt a mai Hernád és Újlengyel (akkori nevén Lengyelfalva) területe is, de birtokaik elértek Dánszentmiklósig és Kunpeszérig is.

A község 1764-1765-től számított „második” életében a súlyosabb csapást a II. világháborús vereség és az azt követő orosz megszállás jelentette. Az országot ért korábbi történelmi vereségek, az 1848-as forradalom és szabadságharc eltiprása, az I. világháborús vereség és az ország megcsonkítását jelentő Trianoni békediktátum közvetlenül nem érintették a falut jobban, mint az ország más településeit, a falu háborús veszteségei arányukban nem tértek el az ország többi településétől. A II. világháborút követően azonban a megszálló szovjet hatalom és a velük kollaboráló magyar kommunisták a magyarországi németekben is a legyőzött náci Németország képviselőit látták, aminek majdnem végzetes következménye lett a magyarországi németiségre nézve. Egyrészt már a háború alatt, 1944/45 fordulóján megkezdődött a német származású lakosság szovjet kényszermunkatáborokba – elsősorban Ukrajnába – szállítása jóvátételként, másrészt megindult a német kisebbség kitelepítésnek nevezett elüldözése. Sztálin és - elsősorban Csehszlovákia és Lengyelország követelésére a jaltai konferencián - a győztes nagyhatalmak képviselői (Sztálin mellett Rooseveltt és Churchill) már jóváhagyták a német kisebbség kitelepítését, aminek a következménye összesen 7 millió német elüldözése lett olyan területekről (elsősorban Lengyelországból és Csehszlovákiából), ahol már több évszázada éltek.

Ezt a helyzetet kihasználva több magyarországi politikai erő – elsősorban a Sztálinnak mindenáron megfelelni akaró kommunista párt – is célul tűzte ki a teljes magyarországi német lakosság kitelepítését, amit azonban végül a többi szövetséges nagyhatalom és a józan belátással bíró politikai erők közbelépése meghiúsított. Így is több százezer németet telepítettek ki elsősorban Németország nyugati megszállási zónáiba, a későbbi NSZK-ba.

A kitelepítés Újhartyán lakosságát szerencsés módon végül is nem érintette, annál inkább a kényszermunka. (Említtessék meg itt Dinnyés Lajos neve: a Dabasi Szőlőkben birtokkal rendelkező akkori miniszterelnököt a helyi szájhagyomány szerint egy vasárnap délelőtt keresték meg a hartyániak, aki a másnapi „transzportot” leállította). A falu 1944 november 3-án került végleg szovjet kézre és már két hónappal később, 1945 január 4-én kiadta a Vörös Hadsereg Parancsnoksága azt a hadparancsot, hogy a 16-48 éves korú férfiakat és a 17-35 éves korú nőket jóvátételre a Szovjetunióba hurcolják. 1945. január 9-én mintegy 300 férfit és nőt indítottak útnak gyalog a ceglédberceli gyűjtőtáborba, ahonnan négy nappal később vonaton továbbszállították őket az ukrainai Novidombaszban lévő kényszermunkatáborba, melyből a legtöbben csak 3-4 sőt 5 év múlva térhettek haza (e sorok írójának nagyszülei például másfél hónap híján öt évet töltöttek ott; ennyi személyesség talán megengedhető jelen történelmi felvezetőben).

Újhartyán nehézségei nem értek véget a deportálásokkal. A közismerten jómódú falu szálfá lett az új hatalom szemében. A jórészt a hartyáni gazdálkodók jóvoltából benépesült Alsó- és Felsőhernádot valamint Lengyelfalvát már 1945 május végén leválasztották Újhartyánról, Hernádot és Újlengyelt azonban máig családi, rokoni, baráti szálak fűzik az „anyatelepüléshez”. A Rákosi-féle fordulat után a termőföldek államosítása, a térszerítés is nagyobb fenyegetettséget jelentett a módos újhartyáni gazdáknak, mint a környező szegényebb települések lakosságának. A kommunista hatalomban a község kegyvesztettségét mutatta az is, hogy a magyar mezőgazdaság egyik zászlós hajójának szánt térszerítést is Hernádon hozták létre, ehhez csatolták az újhartyán-újlengyelit is. A rendszer lényegéből fakadóan a gazdasági központosítást előbb-utóbb a közigazgatási központosítás követte volna – mint ez aztán meg is fogalmazódott később a Pest Megyei Tanács által készített megyei fejlesztési tervben -, miáltal a falu önállósága került volna veszélybe.

Az '56-os forradalom leverését követő „puha” Kádár-diktatúrában Újhartyán is élvezte azt a viszonylagos jólétet és fejlődést, ami jellemzővé vált a szocialista rendszer „legvidámabb barakkjára”, azonban a falu továbbra sem tartozott a kedvezményezett települések közé. A községi tanácsot Újlengyellel közösen kellett létrehozni, a fejlesztések és beruházások közül is több jutott Hernádnak a térszerítés miatt. A fentebb említett, 1982-ben készült megyei terv Újhartyánt már a funkció (értsd: jövő) nélküli települések közé sorolta, (aminek politikai motiváltsága nyilvánvalóvá válik, ha tudjuk, hogy az autópálya ekkor már tervezett nyomvonala és csomópontja ismét visszakapcsolja majd a falut az országos vérkeringésbe). Vasútállomása nem volt, közvetlen buszjárata a fővárosba szintén nem. Ezen a helyzeten először az 1986-ban – Újhartyánig – megépült, előbb említett M5 autópálya javított. A helyzet kulturális téren sem volt jobb, ami a hagyományőrzést, a nemzetiségi kultúrát illeti, mivel a kommunista rendszer a nemzetiségi kérdést lesöpörte az asztalról, minden ilyen törekvésre gyanakodva tekintett.

Így aztán a rendszerváltozás a falu szempontjából a legjobbkor jött és a község élt is az önrendelkezéssel: a falu újjáéledt mind gazdasági, mind kulturális szempontból. A rendszerváltozást követően ki lehetett aknázni a falu előnyös helyzetét, az autópálya és 405-ös út szomszédságát, a falu közlekedési gócponttá válását. Már 1991-ben megindult a rendszeres közvetlen buszjárat Budapestre, a gyorsan megvalósuló infrastrukturális fejlesztések miközben kényelmesebbé tették az emberek életét, megteremtették a - mára már 400 embernek munkahelyet nyújtó, az ingázást jócskán lecsökkentő – ipari park kialakításának és ezzel a gazdasági kiszolgáltatottság megszüntetésének feltételeit.

Jelentős újjászületést hozott a rendszerváltás a falu korábban sem elhanyagolható kulturális életében. Több sváb zenekar, felnőtt, ifjúsági és nyugdíjas nemzetiségi táncsoport, hagyományőrző egyesület működik a faluban. A rendszerváltozást követően hagyományteremtő céllal, az újhartyáni sváb kultúra megőrzése, továbbvitele és mások számára történő bemutatása érdekében rendszeresen megrendezésre kerülő svábbálok, majd falunapok erősítik a közösség összetartását, és segítik a hagyományos sváb kultúra megőrzését, továbbfejlesztését. Ebben nagyfokú segítséget jelent, hogy a rendszerváltozást követően megalkotott új nemzetiségi törvény lehetővé tette a nemzetiségi települések számára a kisebbségi önkormányzatok megalakítását, a nemzetiségek érdekvédelmét, a nemzetiségi kultúra fejlesztését is.

Újhartyán mára ismét a környék rangos, elismert települése. A megtett út hosszú volt, elismerés illeti az elődöket, akik ennek az útnak egyes szakaszait bejárták. Az olvasó által kézben tartott történelmi képeskönyv 1950-ig villantja fel az elődök életét, állít emléket nekik és hajt fejet előttük.

Újhartyán, 2005. december 20.

Dr. Manger Marcell
Történész, jogász

Historischer Überblick

Die erste schriftliche Erwähnung von Neuhartin stammt vor 730 Jahren aus dem Jahr 1276. Am 20. Mai 1276 erwähnt die im Lateran verkündete Bulle des Papstes Innozenz des V. das Dorf Hartyán unter dem Namen „villa Harquian“. Mit dieser Bulle schenkte der Papst einen Teil des Grenzgebietes des Dorfes dem Nonnenkloster auf der Insel der Hasen (die heutige Margaretheninsel), in dem auch die Tochter unseres „zweiten Staatsgründerkönigs“ Béla des IV., St Margarethe aus dem Hause Árpád bis zu ihrem, einige Jahre früher eingetroffenen Tod als Nonne diente. In anderen, später entstandenen Urkunden finden wir schon mehrmals die verschiedenen Namensformen des Dorfes, wie z.B. Horkián, Harkián, usw.

Die Geschichte des Dorfes – wenn wir als Geburtsdatum von Neuhartin die erste schriftliche Erwähnung betrachten – begann also vor 730 Jahren. Das Gebiet der Gemeinde war aber schon viel früher bewohnt – es reicht nur auf die sogenannte Vatyaeer Kultur hinzuweisen. Aus den verschiedenen Namensformen in den Urkunden ist darauf zu ziehen, dass das Gebiet der Gemeinde in der Stammes-Sippenepoche Ungarns dem Geschlecht Horka gehörte. (Darüber kann man in der über Neuhartin geschriebenen Monographie des ausgezeichneten Pädagogen und Schuldirektors Imre Kókényesi (1920- 1993) noch ausführlicher lesen.)

Am Ende des 13. Jahrhunderts siedelte sich eine Kleingrundbesitzerfamilie hier an und der Boden um das Dorf gehörte zum Gut dieser Familie. Es ist nicht eindeutig zu entscheiden, ob das Dorf nach der Grundbesitzerfamilie benannt wurde oder die Familie den Namen der in seinem Besitz stehenden Siedlung aufnahm. Die damaligen Gewohnheiten machten nämlich beide möglich. Auf jeden Fall war der erste so benannte Kleingrundbesitzer Márton Hartyáni (Martin von Hartin), der und dessen Abkömmlinge in den Urkunden als Martinus de Harkyan, Harthyaner, Hartyány usw. erwähnt werden. Der letzte Mitglied der Familie Hartyáni starb im Jahre 1644.

Die Anfänge der Epoche der Türkenherrschaft (1541-1686) hat das Dorf mit Erfolg überlebt. Die Verwüstung und Entvölkerung des Dorfes waren die Folgen des fünfzehnjährigen Krieges, während dessen die Siedlung – samt mit den anderen umliegenden Dörfern – von den hier durchziehenden Armeen mehrmals zerstört, die Bevölkerung niedergemetzelt oder verschleppt wurde. Die Verwüstung des Dorfes hat János Hartyáni – der damalige Vizegespan von Komitat Pest-Pilis-Solt-Kleinkumanien – im Jahre 1597 gemeldet. Die wenigen glücklichen Überlebenden, die fliehen konnten, sind nie mehr zurückgekehrt, sondern in die näheren Marktflecken wie Kecskemét, Cegléd, Nagykőrös umgezogen, die auch in diesen chaotischen Zeiten eine gewisse Sicherheit anboten, weil auch die Eroberer ihre Steuern nötig hatten.

Die im Jahre 1627 von dem Ofener Pascha verordnete Steueraufnahme fand in dem Dorf keine Häuser. Damit endete das erste Kapitel in der Geschichte des Dorfes. Das Dorf wurde etwa 140 Jahre lang unbewohnt „Puštahartyán“ (Deserta Hartyán oder praedy Hartyán). Sein Gebiet wurde von den umliegenden Gemeinden oder Städten gepachtet, die mehr oder weniger von dem Krieg verschont wurden.

Die Vertreibung der Türken – die 1684 anfang, ihren größten Erfolg mit der Rückeroberung von Ofen erreichte und die im Jahre 1699 mit dem Frieden von Karlóca ihr Ende hatte – hat die Wiederbesiedelung des Dorfes nicht automatisch mitgebracht. Einzelne Einziehungen passierten auch in der Epoche der sogenannten spontanen Besiedelung zwischen 1718 und 1764, aber den bedeutendsten Schritt zur Wiedergeburt des Dorfes gab die organisierte Besiedelung der Gemeinde. Das erfolgte etwa 1 Km nördlich von dem ursprünglichen Gebiet des Dorfes.

Die organisierte Besiedelung des Dorfes ist dem Grafen Anton Grassalkovich I. zu bedanken. Die Familie Grassalkovich war eine Adelsfamilie kroatischer Abstammung, die den Grafentitel im Jahre 1743 von Königin Maria Theresia erhielt. Der erste bedeutende Grundbesitz der Familie war Gödöllő – das berühmte Gödöllőer Grassalkovich-Schloss ist ein Musterbild der Baukunst des ungarischen Barokks, das später der meist geliebte ungarische Aufenthaltsort von Königin Elisabeth (Sissi) war. Die Familie erweiterte ihren Landbesitz Schritt für Schritt auf das Gebiet von Schorokschar, Kakucs, Wetschesch und Neuhartin.

Die von Graf Anton Grassalkovich I. eigenhändig geschriebene Bekanntmachung über die Besiedelung ist immer noch heute im Landesarchiv zu finden. Nach der Bekanntmachung sind die ersten Siedler im nächsten Jahr, 1765 im Dorf eingetroffen. Sie werden in den Matrikeln des Pfarramtes in Sári als „ex

Hartian" erwähnt. (Sári gehört heute samt mit Gyón zu der Stadt Dabas.) Neuhartin hat erst seit 1779 eigene Matrikelführung, von früher finden wir die Eintragungen in den Matrikeln des Pfarramtes von Sári. (Die Gründungsurkunde des Pfarramtes kann man in diesem Buch besichtigen.) Die ersten Siedler waren überwiegend Deutsche und in einer geringeren Zahl kamen noch Ungarn und Slowaken. Nach dem im Jahre 1771 erfolgten Tod des Grafen Anton Grassalkovich I. setzte seine Witwe, Theresia Klobusiczy die Besiedelung fort.

Den raschen Erfolg der Besiedelung zeigt auch, dass die römisch-katholische Kirche der Gemeinde schon zehn Jahre nach der Ankunft der ersten Siedler (1776) gebaut wurde, die das Pfand des Bleibens war. Im Jahre 1780 war schon die Gemeinde die größte Siedlung des Grassalkovich-Landsgutes.

Obwohl die Bekanntmachung des Grafen Anton Grassalkovich I. sowohl in Österreich als auch im Deutschen Reich mehrere Gebiete erreichte, kam die überwiegende Mehrheit der Siedler nicht indirekt aus irgendeinem deutschen Land. In diesem Sinne ist Neuhartin – nach dem Aufsatz von Péter Scheiling über die Herkunft der Einwohner von Neuhartin – eine sogenannte „Tochtersiedlung“, die ihre Bevölkerung aus anderen Ortschaften in der Nähe von Pest – vor allem aus Schorokschar, Harast/Dunaharaszti, Taks/Taksony oder aus Inselsanktmartin und seiner Umgebung – gewann. Die Bestimmung der Herkunft der Bevölkerung macht die Tatsache noch schwerer, dass viele der ersten Siedler später weitergewandert und irgendwo anders angesiedelt sind und neue Siedler kamen. Deshalb dauerte die Besiedelung des Dorfes 40-50 Jahre. Es gab auch unter den Weitergewanderten einige, die oder deren Abkömmlinge später zurückgekehrt sind.

Zur Bestimmung der Herkunft der Bevölkerung gibt uns auch das keine Hilfe, dass die populäre, allgemein verwendete Bezeichnung der Neuhartiner Bevölkerung und der ganzen deutschen Minderheit in Ungarn Schwabe ist. Obwohl die Mehrheit der Siedler wirklich aus den süddeutschen bayrischen und baden-württembergischen (schwäbischen) Gebieten kam, ist die schwäbische Bezeichnung kein eindeutiger Hinweis ihrer Herkunft. Die Bezeichnung hat mittelalterliche deutsche – und ungarische – rechtsgeschichtliche Wurzeln. Die mittelalterlichen Gewohnheiten haben die einzelnen Gemeinden, Städte und Länder vor allem nicht geschlechtlich, sondern eher nach dem verwendeten Recht unterscheidet. Im Mittelalter gab es auch im Deutschen Kaiserreich kein einheitliches Recht, das Rechtssystem war horizontal und vertikal gegliedert. Es existierten Stadtrechte, Landrechte – sogar Dorfrechte – und das Lehenrecht. Diese bildeten verschiedene Rechtsfamilien und verbreiteten sich in Mittel- und Osteuropa, so auch in Ungarn. Unter diesen Rechtsfamilien waren der sogenannte Sachsenspiegel, der Grund des sächsischen Rechtes; der Frankenspiegel, der Grund des fränkischen Rechtes und der Schwabenspiegel, der als Grund des schwäbischen Rechtes diente, die wichtigsten. Die in den einzelnen Ländern eingesiedelten Völker wurden auch noch im 18. Jahrhundert nach dem verwendeten (Gewohnheits)recht unterscheidet. So bekamen die in Siebenbürgen (Kronstadt, Hermannstadt) und in der Zips (Leutschau, Käsmark) eingesiedelten Deutschen den einheitlichen Namen „Sachsen“, obwohl ihre sächsische Herkunft mehr als zweifelhaft ist. Die im Komitat Pest, Tolnau und Baranya angesiedelten Deutschen wurden zu Schwaben, aber ihre Bezeichnung entspricht auch nicht unbedingt ihrer Herkunft. Natürlich gab es unter ihnen auch „echte“ Schwaben.

Die Bewohner von Neuhartin sind also nicht mit einem Schwung aus einem bestimmten deutschen Gebiet gekommen, außerdem gab es unter ihnen auch Ungarn und Slowaken, aber in ein Paar Jahrzehnten wurde der deutsche Charakter dominant, die anderen Nationalitäten wurden stufenweise verdrängt, oder in die – sogenannte – schwäbische Mehrheit assimiliert. Dieser Charakter ist bis zu den heutigen Tagen geblieben und das wird für die Außerstehenden nicht nur durch dann eindeutig, wenn man die Kultur und Traditionen von Neuhartin kennenlernt. Es reicht das Telephonbuch aufzuschlagen, in dem die häufigsten Namen – Fajth, Kaldenecker, Schenk, Surman, Svébis (Schwäbisch) usw. – alle auf die deutsche Herkunft hinweisen.

Später, ab den ersten Drittel des 19. Jahrhunderts ist die Entwicklung der Gemeinde der Entwicklung des Landes und des Komitats Pest-Pilis-Solt-Kleinkumanien ähnlich. In der Gemeinde wurde die erste Schule – nur noch mit einem einzigen Schulzimmer – 1833 gebaut. (Es wird ab 1781 unterrichtet.) Von heute gesehen scheint die Gemeinde ärmlich gewesen zu sein und wurde neben den historischen Tragödien des Landes auch von den Wirtschaftskrisen des Dualismus betroffen aber der Fleiß und Ausdauer der Einwohner machten Neuhartin bis Ende des 19. Jahrhunderts stufenweise zu einer wohlhabenden Gemeinde unter den umliegenden Siedlungen. Es war in dem Besitz der Neuhartiner Landwirte auch das Gebiet des heutigen Hernád und Újlengyel (damals noch Lengyelfalva) und ihre Grundbesitze reichten bis Dánszentmiklós und Kunpeszér.

Die schwerste Katastrophe im „zweiten“ Leben der Gemeinde ab 1764-1765 bedeuteten die Niederlage im zweiten Weltkrieg und die darauffolgende russische Besetzung. Die früheren historischen Niederlagen, die Niederwerfung der Revolution und des Freiheitskampfes 1848/49, die Niederlage im ersten Weltkrieg und das das Land zerstümmelnde Friedensdiktat von Trianon haben das Dorf nicht tiefer und schwerer betroffen als die anderen Siedlungen des Landes, die Kriegsverluste des Dorfes am Menschenleben waren durchschnittlich. Nach dem zweiten Weltkrieg sahen die russische Besetzungsmacht und die mit den Sowjets kollaborierenden ungarischen Kommunisten auch in den Ungarndeutschen die Erbfolger und Vertreter des besiegten Nazideutschlands und das hatte beinahe verhängnisvolle Folgen für die Ungarndeutschen. Einerseits begannen die ersten Deportierungen der deutschen Bevölkerung schon während des Krieges, an der Wende von 1944/45 in die sowjetischen Lager – vor allem in die Ukraine – zur Zwangsarbeit als Entschädigung, andererseits begann auch die als „Aussiedlung“ bezeichnete organisierte Vertreibung der deutschen Minderheit. Dem Willen von Stalin und vor allem der Tschechoslowakei und Polen entsprechend haben die Vertreter der Siegermächte (neben Stalin noch Churchill und Roosevelt) in Jalta die Aussiedlung der deutschen Minderheit zugelassen. Die Folge war die Vertreibung von insgesamt 7 Millionen Deutschen aus solchen Gebieten (vor allem aus der Tschechoslowakei und Polen), wo sie schon seit Jahrhunderten gelebt haben.

Diese Lage versuchten auch mehrere ungarische politische Kräfte – vor allem die Kommunistische Partei, die immer dem Gefallen von Stalin entsprechen wollte – zur vollen Vertreibung der Ungarndeutschen auszunutzen. Dieser Versuch scheiterte zum Glück an dem Widerstand der anderen Siegermächte und der vernünftigen politischen Kräfte. Trotzdem sind mehrere Hunderttausende von Deutschen vor allem in die westlichen Besetzungszonen, in die spätere Bundesrepublik ausgesiedelt worden.

Die Vertreibung hat die Bewohner von Neuhartin weniger als die Deportierung zur Zwangsarbeit betroffen. (Hier soll man den Namen von Lajos Dinnyés erwähnen: Der mündlichen Überlieferung nach haben die Dorfbewohner an einem Sonntagsnachmittag den in den Dabaser Wiengebieten Landgüter besitzenden damaligen Ministerpräsidenten aufgesucht und er hat den Transport am nächsten Tag gestoppt.) Das Dorf geriet am 3. November 1944 endgültig in die Hände des Sowjets und schon zwei Monate später, am 4. Januar 1945 erließ das Oberkommando der Roten Armee den Befehl, dass alle Männer zwischen 16 und 48 und alle Frauen zwischen 17 und 35 als Entschädigung in die Sowjetunion verschleppt werden sollen. Am 9. Januar 1945. waren etwa 300 Männer und Frauen zu Fuß ins Sammellager in Ceglédbercel fortgeschickt worden, die 4 Tage später mit Zug ins Zwangsarbeitslager in Novidombas, Ukraine weitertransportiert wurden. Die Meisten kehrten erst nach 3-4, sogar nach 5 Jahren zurück. (die Großeltern des Verfassers dieses Vorwortes haben bis auf anderthalb Monate fünf Jahre dort verbracht; vielleicht kann man sich eine kleine persönliche Bemerkung in dieser historischen Einleitung lassen)

Die Schwierigkeiten des Dorfes waren mit den Deportierungen nicht beendet. Das allgemein bekannt wohlhabende Dorf war der neuen Macht ein Dorn im Auge. Die meist durch die Landwirte von Neuhartin bevölkerten Siedlungen Unter- und Oberhernád und Lengyelfalva wurden im Mai 1945 von Neuhartin abgetrennt aber Hernád und Újlengyel binden immer noch familiäre, verwandschaftliche und freundliche Verhältnisse zu ihrer „Muttersiedlung“ Nach der Wende zur stalinistischen Rákosi-Diktatur haben die Verstaatlichung der Ackererde, die gewaltsame Begründung der LPG die wohlhabenden Landwirte von Neuhartin viel schwerer bedroht und betroffen, als die Bewohner der umliegenden ärmeren Siedlungen. Eindeutiges Zeichen der Ungnade des Dorfes in der kommunistischen Epoche war, dass auch das geplante Flaggschiff des ungarischen Landwirtschaft die LPG in Hernád gegründet wurde und die PG-s von Neuhartin und Újlengyel ihr angeschlossen und unterstellt waren. Es gehörte zum Wesen des Systems, dass die Zentralisierung der Wirtschaft mit der Zeit auch die Zentralisierung der Verwaltung mitbringt – was in einem späteren Entwicklungsplan des Komitatsrates von Pest auch konzipiert wurde – so geriet schon die Selbstständigkeit des Dorfes in Gefahr.

In der sogenannten „weichen“ Kádár-Diktatur nach der Unterwerfung der Revolution im Jahre 1956 konnte auch Neuhartin den relativen Wohlstand und Entwicklung, die für die sogenannte „lustigste Baracke“ des Sozialismus charakteristisch waren, aber es gehörte immer noch nicht zu den bevorzugten Siedlungen. Der Gemeinderat wurde zusammen mit Újlengyel gebildet und wegen der LPG bekam Hernád die meisten Investitionen und Entwicklungen. Der schon erwähnte Entwicklungsplan des Komitatsrates aus dem Jahre 1982 zählte Neuhartin zu den Siedlungen ohne Funktion – also: ohne Zukunft. (Die politische Motivation ist eindeutig, wenn wir in Betracht ziehen, dass die schon geplante Autobahn und ihr Knotenpunkt das Dorf wieder an dem Kreislauf des Landes anschließen wird.) Das Dorf hatte weder Eisenbahnstation, noch direkten Busverkehr nach Budapest. Diese Lage verbesserte sich erstmal mit dem Ausbau der Autobahn M5 bis Neuhartin im Jahre 1986. Die Lage war nicht mal auf kulturelle Ebene besser,

was die Traditionspflege, die Nationalitätenkultur betrifft, weil das kommunistische Regime die Nationalitätenfrage vom Tisch herabgefegt hat und alle solche Strebungen mit Argwohn betrachtete.

So kam die demokratische Wende für das Dorf noch zur besten Zeit und die Gemeinde hat die gegebene Selbstbestimmung ausgenutzt. Nach 1990 erwachte das Dorf zum neuen Leben sowohl im wirtschaftlichen, als auch im kulturellen Sinne. Nach der Wende konnte man schon die vorzügliche Lage des Dorfes, die Nähe der Autobahn und der Hauptstraße Nr. 405, also dass die Siedlung zum Verkehrsmittelpunkt wurde, ausnutzen. Schon im Jahre 1991 startete der direkte Busverkehr nach Budapest und die raschen infrastrukturellen Entwicklungen machten das Leben der Einwohner bequemer und erschafften die Bedingungen zur Ausgestaltung des Industrieparks und damit die zur Abschaffung der wirtschaftlichen Abhängigkeit. Der Industriepark gibt schon 400 Leuten Arbeit und mindert damit die Zahl der Pendelnden.

Die Wende brachte auch in dem kulturellen Leben des Dorfes einen bedeutenden Schwung mit sich, obwohl es trotz allen Schwierigkeiten auch nicht früher vernachlässigt war. Es gibt heutzutage im Dorf mehrere schwäbische Musikverbände, Jugend-, Erwachsenen- und Rentnertanzgruppen und viele andere Vereine kümmern sich um die Traditionspflege. Nach der Wende wurden jährlich Schwabenbälle, später Bürgerfeste organisiert, um die schwäbische Kultur und Tradition weiter zu entwickeln, aufzubewahren, anderen Leuten vorzustellen und um den Zusammenhalt der Dorfbewohner zu stärken. In dieser Arbeit bedeutet eine große Hilfe, dass das nach der Wende erschaffte neue Nationalitätengesetz endlich die Bildung von Nationalitätenselbstverwaltungen zum Interessenschutz der Nationalitäten und zur Pflege der Nationalitätenkultur ermöglichte.

Neuhartin wurde wieder zu einer hervorragenden Gemeinde unter den umliegenden Siedlungen. Der vergangene Weg war lang, und man soll den Vorfahren, die vor uns die einzelnen Etappen dieses Weges gegangen haben, Anerkennung geben. Das historische Bilderbuch in den Händen des Lesers zeigt das Leben der Vorfahren bis 1950, stellt ihnen ein Denkmal und neigt vor ihnen das Haupt.

Neuhartin, am 20. Dezember 2005

Dr. Marcell Manger
Historiker, Jurist

Foreword

The first written document mentioning Újhartyán was created 730 years ago in 1276. The village of Hartyán is referred as “villa Harquian” in the bull given by Pope Innocent V on May 20, 1276. This bull was given to a convent situated in the Island of Rabbits (the current Margaret Island), where St Margaret of the Arpad dynasty lived. She was the daughter of our king Bela IV, the second founder of our country and she served on this Island as a nun till the end of her life. Further versions of the name of the village (e.g. Horkián, Harkián) can be found in other contemporary documents created later.

If we consider the first written reference as the birthday of Újhartyán, we can say that the history of the village started 730 years ago. Though its territory was inhabited long before, it is enough to refer to the culture of “vatya”. The different variants of the names in the documents lead us to the conclusion that the territory of the village could be the dwelling-place of the family Horka during the ages of the formation of tribes and families in Hungary. (Further information can be found in the monograph about Újhartyán written by the excellent teacher and school director, Imre Kökényesi (1920-1994))

By the end of the 13th century a small-holder family settled down and the lands surrounding the village were owned by this family. It is not clear if the village got the name after the landowner family Hartyán, or the family adopted the name of the village they possessed. The contemporary habits support both alternatives. The first small-holder having this name was Márton Hartyáni. He and his descendants were mentioned in the documents as Martinus de Harkyan, Harthyan, Hartyány. The last member of the family, János Hartyáni died in 1644.

The village successfully survived the early ages of the Turkish occupation (1541-1686). The devastation and the depopulation of the village was the conclusion of the Fifteen Years' War during which the village and its surrounding was wasted and the population was massacred or dragged away. In 1597 the sub-prefect of Pest-Pilis-Solt-Kiskun County, János Hartyáni reported about the devastation of the village. Only a few people, who ran away survived luckily, but they never returned, rather moved to the surrounding market-towns, Kecskemét, Cegléd, Nagykőrös, which provided a relative safe environment for living, even in those chaotic ages, since the conquerors needed the taxes of these market-towns.

There were no houses found on the recording of taxes prescribed by the Pasha of Buda in 1627. The first chapter of the history of the village came to an end with that. Since than, the village remained unpopulated for 140 years and was called “Pusztahartyán” (deserta Hartyán or praedy Hartyán). Its territory was leased by these surrounding villages and towns that were more or less saved from the devastation of war.

The dislodgement of the Turk started in 1684, culminated with the reoccupation of Buda on September 2, 1686 and came to an end with the Peace of Karlóca in 1699, but it did not bring automatic inhabitation of the village. There had been some immigration during the ages of the so called spontaneous inpopulation between 1718 and 1764, but the most significant step taken for the revival was the organized settlement of the village. This settlement took place 1 km north of the place of the medieval settlement.

The organized repopulation of the village is linked with the name of Count Antal Grassalkovich I. The family Grassalkovich was a noble family of Croatian origin and was granted the title of count by Maria Theresa in 1743. The first significant property of the family was Gödöllő. The famous Grassalkovich castle in Gödöllő is the masterpiece of the Hungarian baroque architecture and was the favorite residence of Queen Elizabeth (Sissi) in Hungary. The family gradually expanded the borders of its properties to the territory of Soroksár, Kakucs, Vecsés and Újhartyán.

On February 20, 1764 Count Antal Grassalkovich I wrote the declaration of settlement with his own hands. This declaration can be found among the historical documentations of the National Archives. Due to the declaration, the first settlers arrived one year later in 1765. They are referred as “ex Hartian”s in the parish register of the village of Sári. (Sári and Gyón are parts of the city of Dabas today)

(Újhartyán has its own register since 1779, data from the earlier years can be found in the parish register of Sári; the deed of foundation of the parish of Újhartyán can be found in the book.) The first settlers were mainly Germans, and Hungarians and Slovaks to a lesser extent. After the death of Count Antal Grassalkovich I in 1771, the settlement of people was finished by his widow Teréz Klobusiczy.

The building of the Roman Catholic Church in 1776 indicated the fast success of the settlement and also meant a pledge of staying, little more than ten years after the arrival of the first settlers who had arrived in an organized form. The village became the biggest settlement of the Grassalkovich domain by 1780.

Despite of the fact, that the declaration of settlement written by Count Antal Grassalkovich I was sent both to Austria and the German Reich, the majority of the settlers did not come directly from any of the German provinces. In this respect – according to the essay of Péter Scheiling about the origin of the population of Újhartyán - the village can be considered as a “secondary settlement” or a “subsidiary settlement”, which gained its population from other settlements surrounding Pest – first of all from Soroksár, Dunaharaszti, Taksony and to a lesser extent from Szigetszentmárton and its surrounding. It is difficult to determine the origin of the population exactly, since many of the first settlers migrated, settled down somewhere else and were replaced by new settlers, that way the settlement lasted for 40-50 years. There were some among those who migrated and among their descendants who came back later.

The people living in Újhartyán are generally called as Suabians just like German minorities are popularly called in Hungary, but it does not help in the determination of the population's of the origin. Although most of the settlers came from the South-German Bavarian and Baden-Württemberg (Suabian) region, the Suabian name refers not to their origin principally. The origin of the name goes back to the roots of the medieval German and Hungarian legal history. The medieval customs did not select the population of the villages and towns on the origin of blood, but on the basis of law they used. There was no integrated legal system, not even in the medieval German Reich, the system of law and order was divided horizontally and vertically as well. The towns, counties and even the villages had their own laws, and there was the feudal law as well. These formed various branches of law and spread in Central and Eastern Europe, that way in Hungary as well. The most significant branches of law are: the so called Saxon Survey (Saxon book of laws) serving as the basis of Saxon law, the Frank Survey serving as the basis of Frank law and the Suabian Survey, serving as the basis of Suabian law. In the 18th century, the families settling done in certain territories were differentiated and given collective designation on the base of what kind of law (custom) they used. For example the Germans settling down in Transylvania (Brasov/Brassó, Sibiu/Nagyszeben) and in Spiš/Szepesség (Levoča/Lőcse, Kezmarok/Késmárk) are called „Saxons” though their Saxon origin is highly controversial and the naming „Suabian” stuck on the Germans settling down around Pest and in Tolna and Baranya counties, however, as it was to be seen – their origin did not necessarily correspond to their naming, although there were „real” Suabians among them of course.

So the population of Újhartyán immigrated not at once from a specified German region; there were Hungarians and Slovaks among them as well, but after some decades the German character of the village became dominant, other nationalities were supplanted or rather assimilated – let's call it that way now – into the Suabian majority. This peculiarity still exists today, that becomes obvious for a stranger not only if he gets familiar with the culture and tradition of the village. It is enough for example if someone opens the phone book of Újhartyán where the names appearing the most – Fajth, Kaldenecker, Lauter, Schenk, Surman, Svébis etc; this last one (Schwäbisch) means Suabian – refers all to the German origin.

After that, at the beginning of the 19th century, the development of the village went on parallel with the development of the country, and within that of Pest-Pilis-Kiskun-Solt county, later Pest county. The first school having one classroom was built in the village in 1833. (There has been education in the village since 1781). Although the village of that time might seem to be penurious for present values and it was also affected by the economic crisis of the era of the dual monarchy beyond the tempests of history coming upon the country, due to the hard work and persistence of the population, Újhartyán was gradually developing and by the end of the 19th century it was considered to be a specifically prosperous village compared to the surrounding villages. Also the contemporary Hernád and Újlengyel (then called Lengyelfalva) was owned by farmers of Újhartyán, but their lands reached as far as Dánszentmiklós and Kunpeszér.

In the „second life” of the village dated from 1764-1765, the defeat of World War II and the Russian occupation meant the greatest blow. The earlier historic defeats hitting the country, the suppression of the revolution and fight for freedom in 1848, the defeat of World War I, the dismemberment of the country due to the Peace Treaty of Trianon did not affect the village more, than other settlements in Hungary; the losses of the village were in proportion with the losses of other villages. After World War II though, the occupying Soviets and the Hungarian communists collaborating with them looked upon the Germans living in Hungary as the representatives of the defeated Nazi Germany that almost had a fatal outcome with regards to the German minorities in Hungary. On one hand, already on the turn of 1944-1945, the deportation of the population of German origin started – first of all to Ukraine – as reparations, and on the other hand, the drive away called emigration of German minorities started. Stalin – forced first of all by Czechoslovakia and Poland on the conference of Yalta – and the representatives of victorious powers (Roosevelt and Churchill beside Stalin), ratified the deportation of the German minority, the consequence of what was the drive away of 7 million Germans from territories where they had been living for centuries.

Taking the advantage of the situation, several political forces in Hungary – first of all the Communist Party aiming to meet the expectations of Stalin - set the target to drive away the total German population from Hungary. Finally this plan was crossed by the intervene of other Allied Powers and soberer political forces. Finally and luckily the deportation did not effect the population of Újhartyán, but all the more the forced labor did. (We have to mention here the name of Lajos Dinnyés, the Prime Minister of that time, who had lands in the Vine-lands of Dabas (Dabasi Szőlők). According to unwritten tradition, a Sunday morning some people from Újhartyán saw him about it and he stopped the “transport” next day.) The village got under Soviet occupation on November 3, 1944 and two months later on January 4, 1945 the Headquarters of the Red Army gave the general order to deport the men of 16-48 and women of 17-35 to the Soviet Union for reparations. On January 9, 1945, about 300 men and women were started on foot to the reception camp in Ceglédbercel, where they were transported by train to the labor camp of Novidombasz in Ukraine, from where most of them could get home only 3-4 or 5 years later. (The grandparents of the writer of these lines spent 5 years minus one and a half month there; I hope this personal remark is allowable in this historic summary.)

The troubles of Újhartyán did not end up with the deportations. The wealthy village was a pain in the neck for the new power. Lower and Upper Hernád that was populated due to the farmers of Hartyán and Lengyelfalva was cut off from Újhartyán at the end of May 1945, but both Hernád and Újlengyel are bond to the “mother settlement” through relationships of families, relatives and friends. After the change put forward by Rákosi, the nationalization of lands, the organization of cooperatives meant a deeper threat for the farmers of Újhartyán, than for the population of the poorer surrounding settlements. One of the cooperatives that was meant to be the flagship of Hungarian agriculture was established in Hernád that also showed the disgrace of the village in the communist era. Újhartyán and Újlengyel were joined to that. Resulting from the essential character of the political system, the centralization of the economy would have been followed by the centralization of administration – that was outlined in the development plan of the county by the Council of Pest County -, which might have led to the lose of the independence of the village.

After the suppression of the revolution in 1956, Újhartyán also enjoyed the relative wealth and development in the “soft” Kádár-dictatorship, which was peculiar to the “happiest barrack”, but the village did not belong to the favored settlements later on either. The local municipality was created jointly with Újlengyel; Hernád got more from the developments and from the investments because of the cooperative. The above mentioned plan that was made in 1982, considered Újhartyán as a village without function (future), (the political motivation of which is obvious knowing that the planned trace and junction of the highway would reconnect the village into the circulation of the country.) It had no train station and direct bus connection to the capital. This situation was first improved by highway M5 built to Újhartyán in 1986. The situation was not better in the field of culture either, concerning the promotion of traditions, the culture of the nationalities, since the communist regime brushed away the issue of nationalities, it considered every effort suspicious.

From the point of view of the village the change of the political system arrived at the proper time, and the village took the opportunity of autonomy: it revived both on an economic and on a cultural level. After the change of the regime, the advantageous situation of the village could be utilized – the neighborhood of the highway and road No. 405, the becoming of the village of a center of transport. A regular direct bus line was set up to Budapest already in 1991. The infrastructural developments were carried out very fast and made the life of the population very convenient and generated the conditions for the creation of the industrial park, which provides workplaces for 400 people, reducing the economic defenselessness that way.

The change of the political system brought about a significant revival in the cultural life of the village that was not negligible in the past either. There are several Suabian bands, dance groups of adults, youths and retired people, and groups for the promotion of tradition operating in the village. After the changes, on purpose to promote traditions, and for the prevention, carrying on and introduction of the Suabian culture of Újhartyán, there are Suabian proms organized on a regular basis and “days of the settlement”, which also strengthen the unity of the community and help the promotion and the development of the traditional Suabian culture. The new law of nationalities created after the changes meant a great help in that, since it made the creation of municipalities of minorities possible in the villages of nationalities, also the defense of their interest and the development of their culture.

Today, Újhartyán is a dignified and respectful settlement of the surroundings. The way to go was long, our ancestors, who went over the stages of this way, must be recognized. This historic book of pictures held in the hands of the reader reflects a bit the life of our ancestors, serves as a memory of them and bows head.

Újhartyán, December 20th, 2005

Marcell Manger, PhD
Historian, Lawyer
(Translation: Gabriella Fodor)

